

Keturiolikos dešimtys konferencijų

Lietuvos matematikų draugijos pirmininkas

Jonas KUBILIUS (VU)

el. paštas: jonas.kubilius@maf.vu.lt

Ačiū organizatoriams, kad pakvietė mane šį tą papasakoti apie Lietuvos matematikų draugijos veiklą. Nepasakysiu nieko naujo, teigdamas, kad net apie netolimą praeitį žmonės mažai nežino, ypač šiais laikais. Kartais todėl, kad nesidomi. O kartais dėl vieno ar kito priežastį ta praeitis nutylima arba iškraipoma.

Lietuva turi ilgą matematikos istoriją. Be liaudies matematinių žinių, ateinančių iš žilos senovės, jos ištakos siekia pirmųjų mokyklų atsiradimą prieš 600 metų, o aukštesnis lygis sietinas su Vilniaus universiteto įsteigimu prieš keturis šimtus dvidešimt metų. Sudėtingi buvo Lietuvos istorijos vingiai. Vingri ir jos matematikos istorija. Nors dėstymo lygis Senajame Vilniaus universitete beveik visą jo gyvavimo laikotarpį buvo gana geras, tačiau neaptinkame rimtesnių matematinių tyrimų. Jie tikriausiai būtų iškilę XIX amžiuje, kai Europoje prasidėjo žymus gamtos mokslų pakilimas. Deja, Universitetas pačiais savo žydėjimo metais buvo uždarytas, jo mokslinės jėgos išsklaidytos. Iki Nepriklausomybės atkūrimo būta tik mėgėjiškų darbų. Tačiau jau buvo rašomi lietuviški matematikos vadovėliai.

Lietuvos mokslas po beveik šimto metų vėl grįžo į universitetą. Po Pirmojo pasaulinio karo Lenkijai užgrobęs Vilnių, būrys inteligentų, tarp jų daugiausia tie, kurie norėjo atkurti universitetą Vilniuje, įkuria aukštąją mokyklą Kaune, vėliau vadintą įvairiais vardais. Universitetas kūrėsi praktiškai beveik iš nieko. O matematiką pradėjo dėstyti žmonės, nors ir geri pedagogai, bet neturį tinkamo pasiruošimo dirbti aukštojoje mokykloje. Vėliau, kai atsirado savų auklėtinių, imta iš jų specialiai ruošti universiteto dėstytojus. Jie buvo siunčiami tobulintis į užsienį. Tačiau ir tarpukario Lietuvoje (yra istorikų siūlančių ją vadinti antrąja Lietuvos respublika) mokslinio kūrybinio darbo iš matematikos Lietuvoje tebuvo tik užuomazgos. To universiteto sėkmingą veiklą aš pavadinčiau paruošiamuoju etapu naujųjų laikų mokslui Lietuvoje atsirasti ir plėtotis.

Sėkmingai matematika vystėsi ir vidurinėse mokyklose. Buvo įvestos gana geros tiems laikams matematikos programos, geresnės už vėliau veikusias tarybines, paruošta pakankamai matematikos mokytojų, parašyta didelis kiekis vadovėlių.

Tačiau sėkmingą darbą vėl nutraukė okupacija. Prireikė nemažai laiko, kol vėl pasikeitusiomis sąlygomis buvo sukurtas matematikos branduolys, kuris stiprėjo, plėtėsi.

Mokslinis darbas prasidėjo tik su nauja matematikų karta, jau po Antrojo pasaulinio karo. Tai sietina su Vilniaus universitetu. Pradžią ir čia buvo kadrų ruošimas.

1948 m. buvo priimti pirmieji aspirantai. Jie buvo pasiųsti į Leningradą bei Maskvą. Ir po to jauni matematikai buvo siunčiami į TSRS mokslo centrus. Kelias į Vakarus buvo atitvertas geležinės uždangos. Tik gerokai vėliau joje atsirado spragų.

Kadrų ruošimas prasideda vidurinėje mokykloje. Reikėjo didesni moksleivių skaičių sudominti matematika. Pradėti, anot Vaižganto, ieškoti "deimančiukų". Buvo pradėtos organizuoti matematikos olimpiados. 1951 m. pavasarį pirmąją olimpiadą Vilniaus moksleiviams organizavo Vilniaus universiteto Fizikos ir matematikos fakulteto studentų mokslinė draugija. Kitais metais jau buvo organizuota visos Lietuvos moksleivių matematikos olimpiada. Tokio masto renginys buvo pirmasis visoje tuolaikinėje Tarybų Sąjungoje. Nuo tada olimpiados kasmet organizuojamos. Žymiai vėliau atsirado ir kitos olimpiados. Beveik visi šiandien aktyviai dirbą matematikai savo kelią į mokslo aukštumas pradėjo tose olimpiadose.

Reikėjo dirbti ne tik su moksleiviais, bet ir su studentais. Veikė studentų mokslinė draugija, moksliniai būreliai. Tačiau ypač svarbus buvo individualus darbas su gabiaisiais. Jau 1955 m. buvo organizuotas pirmasis mokslinis seminaras.

1952 m. rudenį Mokslų akademijos Fizikos ir technikos institute buvo įkurtas Fizikos ir matematikos poskyris. 1956 m. spalio 1 d. jau buvo galima įsteigti atskirą Fizikos ir matematikos institutą. Priminsime, kad 1977 m. iš jo išsiskyrė atskiras Matematikos ir kibernetikos institutas, kuris 1991 m. buvo pervadintas Matematikos ir informatikos institutu.

Tačiau grįžkime atgal. Prieš ketvertą dešimtmečių subrendo sąlygos rimtam moksliniam darbui. Tada atsirado sąlygos organizuoti vien matematikai skirtas mokslines konferencijas. Pirmą kartą tai atsitiko 1958 metų vasario 4–5 dienomis. Ji vyko Vilniaus universiteto Didžiojoje fizikos auditorijoje. Jau buvo vienas profesorius, vienas mokslų daktaras, šeši mokslų kandidatai bei docentai (K. Grincevičius, P. Katilius, J. Kubilius, A. Naftalevičius, Vyt. Paulauskas, Š. Strelicai, Z. Žemaitis, G. Žilinskas) ir būrelis energingų jaunuolių, panūdusių žengti į matematikos karalystę jos paslapčių tyrinėti. Šių dienų akimis tai buvo nedidelė pradžia. Į konferenciją susirinko 79 matematikai: aukštųjų mokyklų dėstytojai bei mokslo darbuotojai, matematikos mokytojai (iš Vilniaus R. Balaišis, Panevėžio – J. Janulionis ir S. Pikelis, Alytaus – K. Klimavičius, Kartenos – V. Pempė ir kiti) ir keletas studentų. Buvo trys plenariniai posėdžiai. Padaryta 17 pranešimų, apžvelgiančių pagrindines to meto Lietuvoje vystomų matematikos sričių problemas ir matematikos dėstymo klausimus. Štai tie pranešėjai: V. Chmielevskis, J. Dailidė, K. Garmus, K. Grincevičius, J. Kubilius, V. Liutikas, A. Matuzevičius, V. Mockus, A. Naftalevičius, Vyt. Paulauskas, P. Rumšas, V. Statulevičius, Š. Strelicai, P. Žemaitis, Z. Žemaitis. Man teko padaryti ir apibendrinantį pranešimą apie Lietuvos matematikų uždavinius. Buvo pabrėžta, kad tuo metu matematiką studijavo apie 1500 asmenų, o su aukštuoju matematiniu išsilavinimu buvo apie 400. Aukštosiose mokyklose ir FMI dirbo virš 50 matematikų. Buvo keliamas specialaus mokslinio matematikos žurnalo klausimas. Raginama ruošti matematikos terminų žodyną. Buvo siūloma savo dėmesį sukoncentruoti į keletą matematikos sričių: tikimybių teoriją, skaičių teoriją bei algebrą, funkcijų teoriją, geometriją ir topologiją, diferencialines lygtis. Buvo kalbama, kad reiktų užsiimti kompiuterijos problematika (tarp kitko ir matematine logika), intensyviau nagrinėti matematikos metodikos bei istorijos Lietuvoje klausimus. Raginama įkurti Lietuvos matematikų draugiją. Sudaryta komisija tai draugijai organizuoti.

Tais laikais tai nebuvo visiškai trivialu. Paprasta būtų buvę, jei būtų buvusi sąjunginė matematikų draugija. Tada būtų užtekę tik įsteigti jos filialą. Taip kūrėsi Lietuvoje keletas mokslinių draugijų (sakysime, astronomų ir geodezininkų). Deja, su matematikais buvo kiek kitaip. Pasaulyje buvo daugybė matematikų draugijų. Didžiulėje Sąjungoje buvo vos ne vienintelė Maskvos matematikų draugija, įsteigta dar 1864 metais (pirmasis posėdis buvo 1864 09 27). Po jos

neužilgo buvo įsikūrę ir daugiau matematikos draugijų beveik visuose universitetiniuose miestuose: Charkove 1879, Kazanėje 1880, Kijeve ir Petrapilyje 1890. Novorosijske (taip tada buvo vadinama Odesa) 1876 m. buvo įkurta gamtininkų draugija su matematikos skyriumi. Jų nariai buvo mokslo darbuotojai ir aktyvūs matematikos mokytojai. Draugijos nebuvo gausios. Maskvos draugijoje pradžioje buvo tik 13 narių. Po Spalio revoliucijos taip pat buvo įvairių matematikos draugijų. Tačiau po Antrojo pasaulinio karo jų jau nebuvo. Ne visos draugijos buvo toleruojamos. Priminsiu, kad 1941 m. į tremtinų iš Lietuvos asmenų sąrašus buvo įtraukti esperantinikai ir filatelistai. Tik 1959 m. Maskvos draugijos pavyzdžiu įsisteigė Leningrado matematikų draugija. Todėl suprantama, kad vietinės valdžios atstovai ne be pagrindo būkštavo, ar net tokios grynai mokslinės draugijos steigimas neduos pagrindo centrinės valdžios pareigūnams apkaltinti separatizmu, nacionalizmu ar panašiomis nuodėmėmis. Tačiau buvo ir blaiviau galvojančių.

Kol sprendėsi draugijos organizavimo klausimai, po poros metų 1960 m. birželio 27–28 dienomis įvyko antroji konferencija. Joje buvo du plenariniai posėdžiai su penkiais pranešimais ir trys sekcijos: tikimybių teorijos ir skaičių teorijos, matematinės analizės ir geometrijos, elementarinės matematikos ir matematikos metodikos.

1961 m. atsitiko dar vienas svarbus įvykis matematikų gyvenime. Apie jį kiek smulkiau papasakosiu, nes iš kelių pasirodžiusių publikacijų suvokiau, kad apie tai mažai kas žino.

1959 m. TSRS Aukštojo mokslo ministras, spaudžiamas finansininkų, išleido įsakymą, labai varžantį aukštųjų mokyklų mokslinių darbų leidimą. Tokius leidinius pareikalavo leisti tik tuo atveju, kai jie atsiperka pinigine prasme. Tačiau tokių leidinių beveik nebuvo.

Lietuvoje nė viena aukštoji mokykla neturėjo savo leidyklos ar spaustuvės. 1948 m. Vilniaus universitetui buvo paskirtas spaustuvės mašinų komplektas ir jos jau stovėjo vagonuose Vilniaus geležinkelio stotyje. Deja, dėl neaiškių priežasčių rektoratas jų atsisakė, ir jos buvo atiduotos Lvovo universitetui. Matyt, turint galvoje situaciją Lietuvoje, buvo būkštauta, kad gali atsirasti daug pavojų. O spaustuvė ir leidykla Lvovo universitete dirbo sėkmingai. Leisdama įvairią paklausią literatūrą, ji padengdavo ir mokslinių žurnalų spausdinimą. Svarbu būdavo tik pasirūpinti popieriaus.

Mums reikėjo ieškoti išeities. O ji buvo tik viena – pasirūpinti, kad respublikos leidyklos imtųsi to darbo. Joms tai buvo nenaudinga, nes tokie žurnalai formaliai yra nuostolingi.

Visus svarbiausius klausimus tais laikais tekdavo spręsti, pasinaudojus partija. Žinoma, niekas nesidarė savaime. 1960 m. pradžioje vyko LKP XII suvažiavimas. Man teko jame kalbėti. Pasinaudojęs proga, tarp kitų dalykų iškėliau ir mokslinių žurnalų publikavimo klausimą. Mane buvo įtraukę ir į suvažiavimo nutarimų redakcinę komisiją. Ir čia pasiūliau atitinkamą nutarimo punktą. Jo nebuvo iš anksto paruoštame nutarimo projekte. Centro komiteto Mokslo ir aukštųjų mokyklų skyrius mano siūlymuose ižiūrėjo rimtą jų darbo kritiką. Todėl buvau spaudžiamas atsisakyti savo siūlymo. Skyriaus vedėjas žadėjosi tuo užsiimti "su ugnele" ir tą klausimą išspręsti darbo tvarka. Deja, aš jau buvau pakankamai patyręs ir netikėjau tuolaikinių biurokratų pažadais. Man užsispyrus, nutarimo atitinkamas punktas liko ir suvažiavimo buvo patvirtintas.

Tai davė gerą svertą leidybos klausimams spręsti. Teko dar įveikti Finansų ministerijos klerkų priešinimą. Buvo pradėti leisti įvairių sričių mokslo darbai, bendri visoms Lietuvos aukštosios mokykloms. Tuo metu beveik visos aukštosios mokyklos jau buvo respublikos priklausomybėje. Buvo įkurtas Ministrų Tarybos aukštojo ir specialiojo vidurinio mokslo komitetas. Tai lengvino klausimo sprendimą. O matematikams ir fizikams pavyko žengti žingsnį

toliau ir pradėti leisti nuo 1961 m. bendrus visai respublikai žurnalus "Lietuvos matematikos rinkinį" ir "Lietuvos fizikos rinkinį". Nors pavadinimai nebuvo vykę, bet tada, atrodo, tik tokie ir buvo galimi. Susivienyti kitiems mokslinių darbų rinkiniams nepavyko. Labai stiprūs buvo žinybiniai interesai. Mokslų akademijos kai kurie vadovai buvo kategoriškai priešingi, išvelgdami čia pasikėsinimą į savo monopoliją. Turėjo ateiti nauji laikai. Šiandien jau tokia koordinacija įgyvendinta.

"Lietuvos matematikos rinkinys" suvaidino svarų vaidmenį, nes atsirado galimybės publikuoti. 1968 m. išsirūpinta sąjunginė prenumerata. Žurnalas sustiprėjo. Todėl jau nuo 1974 m. yra verčiamas į anglų kalbą ir publikuojamas užsienyje.

1996 m. pradėtas leisti populiarus matematikos žurnalas – "Rinkinio" priedas "*Alfa plius omega*". Tai – Viliaus Stakėno nuopelnas. Jis įdėdą labai daug darbo. Na, o jo literatūriniai gabumai jau plačiai žinomi.

1962 m. vasario 2–3 dienomis jau buvo trečioji matematikų konferencija su dviem plenariniais posėdžiais ir 4 sekcijomis. Antrasis plenarinis posėdis buvo skirtas Lietuvos matematikų draugijai steigti. Iki to laiko jau buvo nugalėti biurokratiniai sunkumai. Buvo parengtas draugijos statutas. Jo pirmąsį variantą padėjo paruošti V. Liutikas. Draugija buvo įkurta prie Lietuvos mokslų akademijos Fizikos, technikos ir matematikos skyriaus. Buvo išrinkta draugijos valdyba: V. Bliznikas (iždininkas), K. Grincevičius (bibliotekininkas), P. Katilius (pirminio pavaduotojas), J. Kubilius (pirmininkas), V. Liutikas (metodinės sekcijos vadovas), V. Statulevičius (mokslinis sekretorius), Z. Žemaitis (pirmininko pavaduotojas). Revizijos komisija: P. Golokvosčius, Vyt. Paulauskas, R. Uždavinys.

1963 m. draugija jau turėjo 63 narius.

Draugijos įstatus teko peržiūrėti, kai Lietuvoje buvo atstatyta Nepriklausomybė. Juos įregistravome Teisingumo ministerijoje 1993 m. rugsėjo 21 d. (ministro įsakymas Nr. 186–VO). Dabar Draugija jau niekam nepriklausė. Dar po 3 metų buvo priimtas naujas "Lietuvos Respublikos visuomeninių organizacijų įstatymas". 1996 m. birželio 21 d. Draugijos suvažiavimas konstatavo, kad įstatai neprieštarauja tam įstatymui. Jie buvo naujai perregistruoti.

Matematikos plėtrą Lietuvoje galime apibūdinti kaip grandininę reakciją, kuri ypač suintensyvėjo prieš ketvertą dešimtį metų. Susiklostė kadrų rengimo sistema: matematikos olimpiados, neakivaizdinė matematikos mokykla, stovyklos jauniems matematikams, individualus darbas su gabiaisiais studentais, aspirantūra. Parengta daug vadovėlių vidurinei ir aukštajai mokyklai.

Lietuvos matematikų draugija, būdama visuomenine organizacija ir remdamasi savo narių aktyvumu, ėmėsi pagal galimybes skatinti matematikų veiklą Lietuvoje. Ji perėmė ir respublikinių matematikos konferencijų organizavimą. Pradžioje jos būdavo kas antri metai, o nuo 1963 m. jau kasmet. Pirmąsias konferencijas buvo galima organizuoti tik Vilniuje. Vėliau sustiprėjo keletas didesnių ar mažesnių matematikos centrų, kurie jau buvo pajėgūs rengti konferencijas. Į šį darbą įsijungė aštuonios įstaigos. Štai kiek konferencijų organizavo įvairios mokslo įstaigos (dabartiniais pavadinimais): Vilniaus universitetas – 10, Matematikos ir informatikos institutas – 5, Kauno technologijos universitetas – 6, Vilniaus pedagoginis universitetas – 5, Vilniaus technikos universitetas – 4, Kauno medicinos universitetas – 4, Šiaulių pedagoginis universitetas – 3, Lietuvos žemės ūkio universitetas – 3. Dabar jose paeiliui vyksta tos konferencijos. Manau, kad

šie matematikų susibūrimai padeda bendrauti įvairių kryptių matematikams, keistis mintimis, idėjomis.

Kaip minėjau, nuo 1962 m. respublikinės konferencijos buvo organizuojamos kasmet. Kas treči metai, pradedant 1965 m., tos konferencijos kartu būdavo ir valdybos ataskaitiniai bei rinkiminiai susirinkimai.

Į konferencijas būdavo kviečiami Lietuvos matematikai ir pranešimai būdavo daromi lietuvių kalba. Matematikų iš kitur būdavo tik retkarčiais vienas kitas.

Pradžioje konferencijų pranešimų tezės spausdindavome "Lietuvos matematikos rinkinyje". Tačiau tai žurnalo lygio negerino. Pradedant 1985 metais, susitarus Vilniaus universitetui ir Matematikos ir kibernetikos institutui, tezės buvo pamečiui tų dviejų įstaigų leidžiamos atskiromis knygelėmis.

O štai 36-osios konferencijos organizatoriai Vilniaus universitete ryžosi išleisti ir plenarinių posėdžių pranešimus. Kitais metais Kauno technologijos universiteto matematikai išleido savo kolegų pranešimus. Pagaliau, 38-ųjų ir 39-ųjų konferencijų darbus išleido Vilniaus Gedimino technikos universitete susidaręs energingas matematikų kolektyvas. Numatoma ir toliau leisti konferencijų darbus atskiru leidiniu. Todėl šiais metais nebuvo spausdinamos pranešimų tezės.

Apžvelgti ir išanalizuoti visus konferencijų pranešimus būtų didelis darbas. Jie atspindėjo Lietuvoje dirbamą mokslinį tyrimo darbą ir kitą veiklą. Tas tikriausiai bus išanalizuota, kai bus parašyta matematikos istorija Lietuvoje. O ji jau pradėta ruošti.

Per visas 40 konferencijų bus padaryta 6090 pranešimų, tarp jų 222 plenarinių.

Nusistovėjo tradicija, kad dalis tematikos kiekvienoje konferencijoje yra susijusi su įstaigos, kurioje ji rengiama, specifika. Kiekvienoje konferencijoje taip pat nagrinėjami klausimai, susiję su matematikos dėstymu vidurinėje mokykloje.

Darbas rėmėsi draugijos narių aktyvumu. Čia reikėtų paminėti daugybę pavardžių.

Šiandien Lietuvoje turime 5588 mokslininkus (t. y. pagal įstatymą asmenis, turinčius mokslo laipsnius bei vardus), tarp jų 583 habilituoti daktarai. Tarp jų matematikų yra atitinkamai 284 ir 23. Sunku ir palyginti su tuo, kas buvo 1958 metais.

Daugelis iš jų yra Lietuvos matematikų draugijos nariai. Jie taip pasiskirstę: Vilniaus universitete yra 65 nariai, Matematikos ir informatikos institute – 43, Vilniaus Gedimino technikos universitete – 24, Vilniaus pedagoginiame universitete – 20, Kauno mieste – 53, Šiaulių universitete – 29, Klaipėdos universitete – 6, mokytojų – 17. Mokytojų galėtų būti daugiau. Tačiau yra įsisteigusi Matematikos mokytojų asociacija.

Lietuvos matematikai plečia tarptautinį bendradarbiavimą. Organizuota daug įvairaus lygio tarptautinių konferencijų. Lietuvos matematikų draugija yra Europos matematikų draugijos narė-steigėja nuo 1989 metų. 1995 metais Lietuva buvo priimta į Tarptautinę matematikų uniją.

Nepaisant nepalankių dabarties sąlygų, nemažai pasiekta. Esu įsitikinęs, kad tolesnio žengimo nesustabdys jokie politiniai vėjai ar įvairios negandos.

Autorius dėkoja kolegei D. Povilaitytei, padėjusiai surinkti istorinę medžiagą.

Forty conferences

J. Kubilius

The situation of mathematical life in Lithuania before the rise of the Lithuanian Mathematical Society and the circumstances of the founding of the Society are described. The article gives a survey of activities of the Society until last time.